

ГРОМАДЯНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО У СИСТЕМІ ПОЛІТИЧНИХ ВІДНОСИН

УДК 324

*Арабаджиев Дмитро Юрійович,
кандидат політичних наук,
доцент кафедри соціальної роботи
Запорізького національного технічного університету*

ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ В ПОЛІТИЧНІЙ СИСТЕМІ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

В статті подане визначення громадських організацій та виділені їх особливості як інституту громадянського суспільства. Визначено роль громадських організацій в політичній системі з огляду на теорію демократії Й.Шумпетера. Позначено подальші напрямки дослідження громадських організацій в контексті розбудови демократії в Україні.

***Ключові слова:** організація, громадянське суспільство, демократія, виборчий процес.*

Існування громадських організацій в сучасному суспільстві є необхідністю, адже двадцяте сторіччя переконливо продемонструвало, що без громадських організацій навіть найрозвиненіші держави не можуть забезпечити стабільність і справедливість у суспільстві.

Державна політика або ринкові процеси, що в той чи інший ступінь не відповідають вимогам громадян, спонукають останніх об'єднуватися в організації для реалізації своїх потреб. Організації є основною характеристикою сучасного суспільства [1] і сила чи слабкість громадянського суспільства в будь якій сучасній країні є похідною характеристикою від активної участі її громадян у різних громадських організаціях.

Мета даної статті – розкрити роль громадських організацій, як особливого інституту громадянського суспільства, в політичній системі українського суспільства.

Ідея громадянського суспільства бере свій початок від ідеї «полісу» Аристотеля, «societas civilis» (громадянське суспільство) Цицерона та природного права. Основна заслуга в розробці концепції громадянського суспільства, безумовно, належить Г. Гегелю, який систематизував суспільно-політичну спадщину французької, англосаксонської й німецької думки. На рубежі ХХ – ХХІ століть підвищений науковий інтерес до дослідження проблем громадянського суспільства зумовлений зі спробами вчених запропонувати загальні рамки теорії громадянського суспільства та необхідністю узагальнення досвіду становлення інститутів громадянського суспільства, демократичної держави в країнах Східної Європи. Теорії цього періоду презентують сучасний етап вивчення феномена «громадянське суспільство» [2].

У сучасному розумінні громадянське суспільство – це сукупність усіх громадян, їх вільних об'єднань та асоціацій, пов'язаних суспільними відносинами, що характеризуються високим рівнем суспільної свідомості та політичної культури, які перебувають за межами держави, її директивного регулювання й регламентації, але гарантуються та охороняються державою [3, с. 116].

Громадянське суспільство як підсистема у зародковому стані «фактично присутня в кожному сучасному суспільстві. Однак суспільства різняться її розмірами (вона може, як за тоталітаризму, прямувати до нуля, а може охоплювати основний простір людської життєдіяльності) та за її якістю: рівнем розвиненості, повноцінністю функціонування, системою цінностей» [4, с. 33].

Інститутами громадянського суспільства, що здатні бути носіями або суб'єктами владних відносин, є:

– добровільні громадські організації і громадські рухи, а також політичні партії на перших стадіях свого формування, поки вони ще не задіяні в механізмах здійснення влади;

- незалежні засоби масової інформації, що обслуговують громадські потреби та інтереси, формулюють і оприлюднюють громадську думку;
- громадська думка як соціальний інститут;
- у певному аспекті – вибори та референдуми, коли вони служать засобом формування і виявлення громадської думки та захисту групових інтересів;
- залежні від громадськості елементи судової і правоохоронної системи (як-то суди присяжних, народні міліцейські загони тощо);
- на Заході є тенденція зараховувати до інститутів громадянського суспільства також розподільчо-регулятивні інститути сучасної держави загального добробуту;
- неурядові організації [5].

Першим документом, що визначив поняття інститутів громадянського суспільства на законодавчому рівні, стала постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади», згідно якої під інститутами громадянського суспільства слід розуміти громадські організації, професійні та творчі спілки, організації роботодавців, благодійні і релігійні організації, органи самоорганізації населення, недержавні засоби масової інформації та інші невідприємницькі товариства і установи, легалізовані відповідно до законодавства [6].

Сутність поняття «громадська організація» співвідносять з таким словосполученням як «третій сектор», «неурядова», «неприбуткова» організація, які сформувалися в процесі історичного розвитку України, Західної Європи та США. Слід зазначити, що «неурядова організація» і «третій сектор» не є тотожними поняттями, оскільки друге – має ширше значення.

Організації ж – це перш за все соціальні групи, орієнтовані на досягнення взаємопов'язаних і специфічних цілей. Кожна організація доцільна в тому сенсі, що дії її членів певним чином скоординовані для досягнення спільного для неї результату в цілком певній галузі людської діяльності. Крім того, організації – це такі групи, яким властивий високий ступінь формалізації. Їх внутрішня структура високо формалізована в тому сенсі, що правила, регламенти, розпорядок охоплюють практично всю сферу поведінки її членів. Вони ясно і точно сформульовані і охоплюють всі ролі та рольові зв'язки, наказують рольові дії незалежно від особистісних якостей індивідів, що займають ті чи інші позиції в структурі організації.

Роль організації полягає не тільки в налагодженні та підтриманні зв'язків її членів, але також в їх модифікації по мірі розвитку. Ціна, яку людина платить за ефективне вираження і задоволення власних потреб та інтересів організації, полягає в обов'язку індивіда підкорятися встановленим в ній правилам

Отже, організація – це соціальна група, орієнтована на досягнення взаємопов'язаних специфічних цілей і на формування високоформалізованих структур на основі спеціалізації або розподілу праці. Часто до визначення організації додають такі специфічні риси, як наявність координуючого і керуючого органу та розподіл праці між її членами. Однак ці риси проявляються в основному у великомасштабних організаціях і не є обов'язковими для всіх організованих соціальних груп.

Під громадськими організаціями у науковій літературі традиційно розуміють відносно автономні групи людей, орієнтовані на досягнення певної заздалегідь фіксованої мети, реалізація якої вимагає спільних і координованих дій на основі певних процедур і правил [7, с. 54]

У сучасній вітчизняній літературі поняття «громадська організація» асоціюють із добровільним формуванням громадян, створеним у результаті їх вільного волевиявлення з метою вираження колективних інтересів і вирішення громадських питань та проблем. [8, с. 15]. На думку Л. Лойко, «громадські організації – це формалізовані самодіяльні (неурядові) неприбуткові об'єднання громадян, спрямовані на реалізацію різноманітних

колективних інтересів і захист колективних прав» [9, с. 51]. У такому широкому значенні до розряду громадських організацій потрапляють досить різні за суттю інституції – політичні партії, власне громадські організації, організації за інтересами, благодійні фонди, тощо. Вочевидь ці групи організацій необхідно розглядати окремо, хоча, з іншого боку, не можна не бачити їх спільної сутності як організацій громадянського суспільства.

Громадські організації формуються, перш за все, як інструмент для реалізації потреб і інтересів. Природна потреба людей в об'єднанні, які таким способом прагнуть позначити свою своєрідність, впливає зі спільності їх становища в суспільстві, схожих рис і цілей і породжує різні типи суспільних зв'язків між ними. Одночасно ознаками громадських організацій є і те, що з моменту створення їх цілі йдуть далі інтересів їх організаторів [10].

Розрізняють два способи соціальної організованості: формальну і неформальну організацію [11]. До особливостей першої з них відносяться: раціональність (свідоме дотримання певної мети); безособовість (відносини між індивідами встановлюються за певною, не залежною від них програмою); відсутність, в ідеалі, позаслужбових зв'язків між індивідами, підпорядкування їх винятково функціональним цілям.

Неформальна організація являє собою спонтанно сформовану систему соціальних зв'язків, норм, дій, що виявляються продуктом більш менш тривалого міжособового і внутрішньогрупового спілкування [12]. У відповідності зі вказаними способами соціальної організованості громадські організації можна поділити на формальні (традиційні) і неформальні.

Для традиційних громадських організацій – таких, як професійні спілки, жіночі, молодіжні формування – характерні інституціоналізація в суспільстві, наявність певного історичного досвіду, традицій діяльності [13]. Будучи інституціоналізованими й інтегрованими в політичну систему, традиційні громадські організації в сучасних умовах відчують часом симптоми кризи, втрачають довіру окремих груп населення. До числа факторів, що перетворюють громадські організації в неефективні структури, відносяться їх надмірна формалізація (підміна реального захисту інтересів громадян формальним представництвом), відрив від груп населення, інтереси яких вони представляють, відмова від спочатку проголошених завдань, бюрократизація.

Тому не дивно, що зростання соціально-політичної активності громадян знаходить своє вираження не стільки в демократизації традиційних структур, скільки в створенні нових самостійних, неформальних організацій та рухів, що в найзагальнішому вигляді можна визначити як «спільні прагнення людей до реалізації загальної мети». Дані організації не входять до складу державних інститутів. Вони не мають жорсткої ієрархічної будови на відміну від партій [14].

Проаналізувавши найпоширеніші визначення громадських організацій, П. А. Дігтяр [15] узагальнив критерії, що дають змогу кваліфікувати ці об'єднання: громадська організація має бути некомерційною; громадська організація не повинна засновуватися державою; громадська організація не повинна використовувати чи пропагувати насильницькі методи; громадська організація не має своєю основною метою прагнення до влади (не визнаються громадськими організаціями політичні партії та їхні об'єднання).

Головними ознаками, спільними для громадських організацій, П. А. Дігтяр вважає: недержавність; самоуправління; добровільність; некомерційність (неприбутковість); суспільну корисність. Як правило, вони мають форму (статут, склад, цілі та межі діяльності). Недержавність не означає, що громадські організації не можуть одержувати допомоги від держави, або що офіційні особи держави не можуть входити до складу їхніх керівних органів. Ця «неурядовість» полягає, скоріше, в тому, що громадські організації не входять до складу держави і не мають урядових повноважень. Добровільність передбачає непримусову участь громадян у діяльності громадських організацій. Некомерційність означає відсутність прибутку, а в разі появи надлишку ресурсів чи коштів, вони мають бути використані на досягнення статутних цілей громадських організацій і не можуть розподілятися між

засновниками та членами громадських організацій. Суспільна корисність громадських організацій є важливою ознакою, яка відрізняє їх від інших організацій за специфічними інтересами [16].

Отже, громадські організації – добровільні, легальні, організаційно оформлені об'єднання громадян, які представляють інтереси певних верств населення, діють за статутом на основі принципів самоврядування і законності.

Відносна відстороненість громадських організацій від політики пов'язана насамперед з тим, що держава безпосередньо не втручається в їх діяльність, а лише регулює її відповідно до чинного законодавства. До того ж громадські організації на відміну від державних інститутів не наділені владними повноваженнями. Відрізняються вони й від політичних партій, оскільки не ставлять за мету оволодіння державною владою. Відмінність їх від усіх інших суспільних угруповань пов'язана з особливостями функціонування (виникнення за ініціативою знизу, фактична єдність, забезпечення інтересів своїх членів та прихильників незалежно від мети та характеру об'єднання, нетрадиційність) та принципами діяльності (добровільність, поєднання особистих і суспільних інтересів, самоврядування, рівноправність, законність, гласність). У сучасному суспільстві громадські організації забезпечують самоорганізацію в суспільстві, спільну діяльність громадян щодо реалізації соціальних цінностей і суспільних цілей, виникнення місцевих ініціатив та вирішення проблем на локальному рівні та рефлектують різноманітність суспільної думки стосовно різних сфер життя – культурної, освітньої, економічної і т.д.

За своєю природою і характером діяльності громадські організації не є політичними організаціями. Однак їх діяльність почасти набуває політичного характеру, адже без широкої добровільної громадянської участі демократична держава може перетворитися в «територію» окремих привілейованих груп і організацій. В той час як за активної участі громадян у справах суспільства вона може витримати політичні, економічні, соціальні випробування, не приносячи в жертву права і свободи своїх громадян.

На роль об'єднань громадян в політиці особливу увагу звертали американські дослідники – і це не дивно, адже, як зауважував А. де Токвіль, саме американці змогли винести максимальну користь із права створювати об'єднання [17]. Починаючи з Дж.Медісона, теорії груп розвивали численні американські дослідники. Так, А.Бентлі [18] стверджував, що об'єктом політологічного вивчення повинні бути не законодавчі норми і формальні моменти політичної організації суспільства, а дії людей, що добровільно об'єдналися в групи, направлені на досягнення політичних цілей. Д.Трумен визначив політичний процес перш за все як «процес групової конкуренції в боротьбі за владу над розподілом ресурсів», а саме суспільство – як множинність груп, що взаємодіють одна з одною [19].

Зважаючи на процеси, що відбуваються в політичній системі сучасного українського суспільства, яке переживає період трансформації – перехід до демократичної правової держави, а в майбутньому до громадянського суспільства, – на особливу увагу заслуговує питання ролі, яку відіграють організації в політичній системі і, зокрема, в якості суб'єкта виборчого процесу, адже саме вибори є формою прямої демократії, за допомогою якої громадяни обирають представників, яким вони готові делегувати свої повноваження для вираження загальної волі та здійснення від їхнього імені управління суспільством. Саме через це громадяни мають бути найбільш зацікавлені в тому, щоб вибори відбулися максимально прозоро та відкрито з дотримання демократичних процедур та у відповідності до міжнародних стандартів. Тому, з одного боку, держава повинна забезпечити ці умови, а з іншого – надати громадськості можливість спостерігати за перебігом виборчої кампанії. І лише за умови поєднання права вибору та права спостерігати – результати волевиявлення можуть бути справді легітимними, тобто підтримані і визнані суспільством [20].

Думка щодо важливості ролі, яку відіграють громадські організації в політичній системі сучасного суспільства, співвідноситься із моделлю демократії Й.Шумпетера – так званою, «реалістичною» моделлю демократії.

Під демократією Й.Шумпетер розуміє політичний метод, тобто інституційну структуру, яка дає право прийняття політичних рішень певним індивідам, які досягли успіху в залученні голосів виборців [21, с. 269]. Демократична політика при цьому являє собою боротьбу між політичними лідерами, які змагаються за мандат на правління. Демократія зовсім не обіцяє рівності і найбільш сприятливих умов для розвитку особистості, а долею демократичних громадян є право періодично обирати уряд, який діє від їх імені.

Сутність демократії полягає в здатності громадян замінити один уряд на інший і тим самим захистити себе від ризику перетворення політиків в незмінну силу. Демократія є механізмом, який дозволяє виразити прагнення простих людей, залишаючи здійснення політики в руках тих, хто володіє необхідним досвідом та кваліфікацією.

В демократичній політичній системі громадяни беруть участь у виборах, здійснюючи своє пряме волевиявлення, а уряд усвідомлює необхідність проведення чесних і прозорих виборів як підтвердження легітимності своєї влади.

Громадські організації в даному випадку, таким чином, відіграють потрібну роль, забезпечуючи неухильну реалізацію прав перших, попереджуючи будь-які спроби впливу на процес з боку других та одночасно гарантуючи чесність і прозорість виборчого процесу.

В Україні громадські організації лише починають усвідомлювати свою роль в політичній системі, проте їх вплив на виборчий процес в Україні, як стверджує Ю.Опалько [22], зростає, а форми, методи та засоби, які застосовуються ними у своїй повсякденній практиці, урізноманітнюються.

В сучасному українському суспільстві триває процес становлення громадських організацій, їх інституційний розвиток, рівень якого дозволяє говорити про зміцнення організаційних можливостей для впливу на різні сфери життя суспільства і на політичну сферу зокрема.

Особливості інституційного розвитку громадських організацій в Україні, його залежність від рівня громадянської активності, структурно-функціональна характеристика громадських організацій з огляду на їх роль в політичній системі українського суспільства потребують особливої уваги науковців та є безперечно актуальними напрямками подальших наукових досліджень враховуючи завдання, що постають перед нашою державою в плані розвитку громадянського суспільства.

Література:

1. Scott W.R. Organizations and organizing: rational, natural, and open systems perspectives / Richard W.Scott, Gerald Fredrick Davis. – Pearson Prentice Hall, 2006 – 452 с.
2. Карчевська О.В. Структурно-інституціональні складові стабілізуючого потенціалу громадянського суспільства / О. В. Карчевська // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. ун-т ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. - К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. - Вип. 43 (1). - С. 477-482
3. Бебик В. Політика і політична діяльність / Валерій Бебик // Політологічні читання. - 1994.- №3. - С.115-130.
4. Громадські організації у дискурсі демократизації суспільства: монографія / Мін-во освіти і науки, Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова; за науковою ред. В. П. Беха; редкол.: В. П. Бех (голова), Г. О. Нестеренко (заст. голови) [та ін.]. – К.: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. – 680 с.
5. Там само.
6. Постанова Кабінету Міністрів України від 05.11.2008 «Про затвердження Порядку сприяння проведенню громадської експертизи діяльності органів виконавчої влади»

[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/976-2008-%D0%BF>.

7. Солдатов С. А. Общественные организации в Российской Федерации (политико-правовое и институциональное исследование): / С. А. Солдатов. – М.: Наука, 1994. – 354 с.

8. Коваленко В.В. Громадські організації в Україні: взаємодія між трьома секторами / В. В. Коваленко, О. О. Юлдашев. – К.: МАУП, 2007. – 216 с.

9. Лойко Л. Типологічне позиціонування національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства / Л.Лойко // Політичний менеджмент. – 2005. – №5. – С. 51 – 60.

10. Кляйнеберг М. Некоммерческие общественные организации в российском секторе социального обеспечения [Електронний ресурс] / М. Кляйнеберг // Журнал социологии и социальной антропологии, 2000 г. том III, выпуск 1. – Режим доступу до журн.: <http://hq.soc.pu.ru/publications/jssa/2000/1/10klanberg.html>.

11. Казаков О. Что такое некоммерческий сектор и некоммерческая организация [Електронний ресурс] / О.Казаков // Электронный информационный бюллетень. – Режим доступу: <http://www.owl.ru/win/books/ngoinic/WEDEN.htm>.

12. Зайцева Е. В. Общественные объединения в системе российского общества: Уч. пособие. / Е. В. Зайцева. – Тверь: АООТ «Твер. полиграф. к-т», 1992. – 322 с.

13. Дарков А. А. К вопросу о понятии общественного объединения / А. А. Дарков // Юрист. – 1999. – № 5-6. – С. 17-24.

14. Коэн Д. Гражданское общество и политическая теория / Д. Коэн, Э. Арато. – М.: Весь мир, 2003. – 784 с.

15. Дігтяр П. А. Громадські організації в суспільно-політичній системі сучасної України: стан і перспективи розвитку / П. А. Дігтяр // Сторінки історії: Збірник наукових праць. – Вип. 31. – К.: ІВЦ «Видавництво» Політехніка», 2010. – С. 190 – 204.

16. Бекяшев К. А. Международное публичное право / К. А. Бекяшев. – М.: Проспект, 2007. – 587 с.

17. Токвиль Алексис де. Демократия в Америке / Алексис де Токвиль; [пер. с франц., предисл. Гарольда Дж. Ласки]. – М.: Прогресс, 1992. – 554 с.

18. Bentley A. The Process of Government: A Study of Social Pressures. – Cambridge, Belknap Press of Harvard University Press, 1967. – 501 p. [Електронний ресурс] / A. Bentley. – Режим доступу:

http://books.google.com.ua/books/about/The_Process_of_Government_a_Study_of_Soc.html?id=guwtAAAAIAAJ&redir_esc=y

19. Truman D. B. The Governmental Process. Political Interests and Public Opinion / D. B. Truman. – N.Y: Alfred A. Knopf., 1951. – 568 p.

20. Бондарчук А. Громадське спостереження за виборами: що і для чого? [Електронний ресурс] / А. Бондарчук. – Режим доступу:

<http://opora.ua.org/articles/1425-gromadske-sposterezhennja-za-vyboramy-shcho-i-dlja-chogo>

21. Шумпетер Й. Капитализм, социализм и демократия / Й. Шумпетер // Філософія політики : Хрестоматія. У 4-х т. / Ред. А. В. Толстоухов. - Київ : Знання України, 2003. - Т.3. - С. 350-359.

22. Опалько Ю. Вплив громадських організацій на виборчий процес / Ю. Опалько // Вибори та демократія. – 2006. – №4. – С. 13-16.

Арабаджиев Д.Ю. Общественные организации в политической системе современного общества

В статье дано определение общественных организаций и выделены их особенности как института гражданского общества. Определена роль общественных организаций в политической системе на основе теории демократии Й.Шумпетера. Обозначены

дальнейшие направления исследования общественных организаций в контексте развития демократии в Украине.

Ключевые слова: организация, гражданское общество, демократия, избирательный процесс.

Arabarjyiev D. Public organizations in the modern society political system

In the article the definition of the public organizations is given and their features as the civil society institution are highlighted. The public organizations role in the political system according to Schumpeter's theory of democracy is described. The ways of the further researches of the public organizations in the context of the development of democracy in Ukraine are given.

Keywords: organization, civil society, democracy and the electoral process.

УДК 323.23:329.78 (477)

Вальковець Ганна Іванівна,
аспірантка кафедри політичних наук
Національного педагогічного університету
імені М.П. Драгоманова

МОЛОДІЖНИЙ ПРОТЕСТ ЯК МЕХАНІЗМ ВПЛИВУ НА ПРОЦЕС ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ В УКРАЇНІ

В даній статті досліджується протестний потенціал молоді як найбільш політично активного та мобільного прошарку населення. Розглядаються основні причини молодіжних політичних протестів, їх традиційні та нові форми. Аналізуються можливості впливу молоді на процес прийняття політичних рішень в умовах політичної модернізації України.

Ключові слова: молодь, політичний протест, еміграція.

Політичне роздоріжжя, на якому нині опинилася Україна, вимагає від кожного члена суспільства оголосити вибір на користь того чи іншого шляху. Саме щоденна потреба розглядати варіанти, прогнозувати результати, передбачати можливості і втрати змушує громадянина зайняти певну позицію і оголосити її. Хоча існує варіант втечі від відповідальності, що проявляється в політичному житті як абсентеїзм та політичний інфантилізм при сильному бажанні отримати позитивний для себе результат. Зрозуміло, що якби влада не намагалася б почути кожного, але досягнути цього важко, тому зазвичай ініціативи проголошують цілими групами людей, які об'єднуються на основі чи то спільних потреб, чи то політичних поглядів, чи місця проживання тощо.

Однією з найактивніших груп в політичному та соціальному житті держави є молодь. Несформованість життєвої позиції, творча нереалізованість, юнацький запал та максималізм перетворюють молодіжний прошарок населення на потужну рушійну силу протестів. В залежності від реалій молодіжні протести можуть бути як конструктивними, так і вносити дестабілізуючий фактор в життя суспільства (вуличні протести, масові заворушення, використання насильницьких засобів, порушення громадського спокою та ін.). Тому дослідження протестного потенціалу молоді є актуальним в контексті раціоналізації співпраці держави та населення, налагодження діалогу, в якому враховуватимуться особливі потреби молодих людей на державному рівні.

Інтерес науковців в основному спрямований на дослідження аспектів соціального протесту. Його динаміку досліджує Інститут соціології НАН України, Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва, Центр дослідження суспільства та інші. Заслужують уваги роботи в напрямку вивчення політичного протесту Є. Головахи, О. Гараніна, Жданова І., Н. Паніна, Хрустальнової М. і Хрустальова Ф. та інших.